

Els historiadors tenien un problema

Hem començat la nostra història l'any 1231 perquè és la data dels primers documents de l'època cristiana medieval que tenim sobre Canarrossa i el lloc que esdevindria Binissalem.

Amb l'esforç dels primers colonitzadors, els assentaments, sovint derivats dels nuclis islàmics, prenen nova forma i la gent començà a sembrar i recollir mentre arribaven més pobladors. Tot creixia i creixia amb un mínim d'imposicions o interferències.

Es construeix una petita església i es munta l'estructura eclesiàstica d'una parròquia, però aquesta activitat afecta poc al creixement. Els governs i governants estaven ocupats en altres tasques destinades a estabilitzar el nou regne i defensar-lo mentre era poc desenvolupat i dèbil.

Al cap de mig segle, el 1276, el rei Jaume II, administrador de vocació, pujava al tron. Ell havia estat regent ja durant vint anys i havia tingut temps per pensar. El nou rei tindria altres vint anys per pensar, mentre estava distret amb assumptes de família i els intents del seu germà, rei de Catalunya, València i Aragó, per desbancar-lo i anul·lar-lo. Fou deposat d'una part del seu regne, just les Illes, durant quasi quinze anys, però amb l'ajuda del papa, recuperà tots el seus poders menys la sobirania absoluta, a la fi del segle XIII.

Ara, ell podria posar en marxa els seus plans i projectes. L'última dècada de la seva vida fou un temps d'activitat intensa a Mallorca. No d'una importància menor, més aviat de la màxima transcendència per la nostra comarca, fou l'ordenació urbana de la part forana.

Els agrimensors de Jaume II

Què contemplaven els agrimensors del rei quan arribaven a Canarrossa? Veien un territori molt actiu i ple de vitalitat, però un tant abandonat des del punt de vista administratiu. La família del magnat de Bearn no havia mostrat gran interès en la seva porció durant molts anys, i el vescomte Gastó havia mort ja el 1290. Les seves quatre filles, casades, no se posaven d'acord en què s'havia de fer. L'únic centre urbà reconegut a Canarrossa era Alaró, però hi havia poblacions grans i petites pertot, i tres parròquies més.

Una d'aquestes era Robines. La parròquia incloïa tres cavalleries i dotzenes d'explotacions agràries. Fou un satèl·lit d'Inca, però deu quilòmetres més a prop de Ciutat, i fou creuat amb camins que conduïen a totes bandes. Fou pròspera i creixent, però mancada d'una ordenació urbanística per facilitar la seva explotació per la corona. L'església era a Robines, però allà hi havia poca cosa més que un assentament envoltat de cavalleries i honors.

Un lloc molt més prometedori fou l'alqueria de 'Benisalem', domini de la Porció Temporal de l'església mallorquina que havia promocionat el seu desenvolupament amb vigor. La població fou centrada en una cruïlla de carrers al costat del petit torrent del Reg, en un terreny amb un pendent suau, prop del camí reial de Ciutat a Inca i no lluny del camí del Raiguer.

(*)

Aquest és un postulat nostre; un deducció, però no en tenim cap confirmació documental explícita.

Aquest hauria de ser el centre de la nova vila. Havia d'incloure tota la parròquia, però encara era una vila petita. Els agrimensors, doncs, desmembraven unes alqueries d'Inca*, bàsicament les del sud del torrent d'Almadrà, i les afegien a la nova vila, fent una unitat una poc més voluminosa amb una fita que seguia el torrent aquí conegut com 'de Rafel Garcés' per sota del camí reial a Inca.

Des del començament del segle XIV, la nova vila continua creixent i avançant. Concentraven els serveis municipals a l'alqueria de Benisalem i eventualment traslladaven el centre de culte a una església nova i més gran, a un lloc propietat del bisbe, prop del centre urbà. Poc a poc la vila assumia un rang bastant digne entre totes les viles foranes de l'illa. Predominava a Canarossa d'una manera absoluta. La Porció Temporal promocionava el nom de la seva alqueria, Benisalem, però mancaren dos segles per suplantar el nom vell de Rubines/Robines en tots els àmbits.

Perplexitat dels cronistes

Els que han volgut contar la història de Binissalem s'han trobat amb un problema. Aquests cronistes tan compromesos a posar ordre al poti-poti del passat no trobaren l'origen de Binissalem. Evidentment la vila existeix, però quasi totes les dades es remuntaven a les Ordinacions del rei Jaume II i abans hi havia un buit. Impossibles? No, previsible, perquè la vila comença a existir com a tal amb les Ordinacions. Abans d'aquest procés tan sols hi havia Inca i Oleron (Alaró) com a centres urbans a la comarca. Les altres delimitacions eren totes alqueries, llocs i parròquies.

És indicatiu que l'any 1285 quan "[...] de cada villa parroquial de la Isla de Mallorca, vinieron a la ciudad los síndicos i procuradores que eligieron para prestar en nombre de la universidad [...]" el jurament de fidelitat i homenatge al rei Alfons III, l'elecció dels representants del lloc de Sencelles és tingut a Alaró. Sencelles, com Binissalem, encara no tenia una personalitat jurídica. (Guillem Terrassa citat al *Cronicón Mayoricense*, reedició de 2007, p. 22).

No hem llegit totes les cròniques i històries, però confiem que José María Quadrado, un arxivist, ho havia fet o les coneixia i, quan ell no diu res més que "[...] la alqueria de Rubines de 14 jovades limítrofe de otra llamada Binisalem, [...]" (1850, p.530), és perquè ell no disposava de més informació contrastada.

No tots els cronistes foren tan moderats. Cercaven explicacions, però no als llocs adequats i sovint en les dades errònies d'anteriors escriptors. Avui sabem d'un document que amb gran probabilitat és un capbreu parcial de la porció del vescomte de Bearn, el *Memoriàl ò capbreu de ço que fou del nòbble Gastó de Beàrn, é es à Sòller, Cànarossa, é el térme de la ciutad y illa de Mallòrcha*, i podria remuntar-se a l'any 1235. No és clar com els distints historiadors interpretaven aquest document o si els que escrivien abans de Bover i Quadrado sabien de la seva existència. (Atès que l'original havia desaparegut, com més tard, a la primera meitat del segle XIX). Pels que l'havien conegut, la gota que va fer vessar el got és que no esmenta l'alqueria Benisalem.

Això, per nosaltres és lògic i una prova de l'autenticitat del document, però no ajudava gens als cronistes. Binissalem comença a poblar-se i créixer baix el domini de les homes de Vic, i els últims anys de la dècada de 1230 a 1240 ja era del domini del bisbe.

Deixem, però, que alguns dels erudits històrics parlin amb les seves pròpies paraules.

DR. JUAN BINIMELIS

La informació donada en *La Nueva Historia de la Isla de Mallorca* pel Dr. Juan Binimelis l'any 1594, ha estat copiada per un i altre cronista des d'ençà. No tots s'ho havien empassat sencer, però les línies bàsiques foren elaborades de bell nou pel Dr. Joan Josep Amengual en el seu *Nuevo Diccionario* al segle XIX, (Joan Josep Amengual, 1858, p.253) i continuen essent llegides avui. Noms, fets i conclusions són força diferents de les dades que hem trobat i ens sembla que la seva persistència apunta a la poca ambició o serietat dels investigadors que les repetien sense contrastar.

El Dr. J. Binimelis diu: "*Binisalem que antes llamaron Rubines, y antes fue Alqueria los moros llamaban Rubinitx, de 15 jovades, que el Rey en el repartimiento dio a Pedro Ortella; y después mudando su asentamiento, tomó el nombre del lugar, en que se trasladó a Binisalem, que antes fue Alqueria de un moro que se llama Silen, pues beni significa casa, y Silen es o quiere decir casa de Silen, cuya Alqueria en el repartimiento doy al Infante D. Pedro de Portugal con tres jovadas [...] después el Rey D. Jaime II en el año 1300 la separó de la parroquia y villa de Inca haciéndola villa y parroquia con iglesia bajo la invocación de Nuestra Senyora que es su [patrona?] y hoy es población de 250 fuegos.*"

"A distancia de 2.000 pasos geométricos por la línea del norte hay otro sufragáneo que es Lloseta de 39 fuegos [...]. Este lugar de Lloseta era en tiempos pasados Alqueria que el Rey la hizo caballería en el año 1232 y la dio a Arnau Togores, domicelo, por premio de los servicios que había hecho en la Conquista de Mallorca, con la Alqueria [sic] de Ayamans y la de Benihali como parece por los autos de donación hecha el día 4 de Febrero de 1232" (1594, reedició de 1927, Libro segundo, Capitulo XXVI, p. 171 i 172).

Notam que Binimelis esmentà una font documental per la seva descripció de l'origen de Lloseta, però cap per la seva descripció de Binissalem. En fa menció de l'any 1300, al qual tornarem, atès que és una circumstància que Juan Dameto tracta amb més detall.

Juan Binimelis fou l'últim dels grans cronistes medievals. Els primers foren PERE MARSILI i el rei EN JAUME mateix. Segueixen altres com MUNTANER, però tots visqueren massa prop els esdeveniments dels segles XIII i principis del XIV per donar compte de la dificultat de l'origen de Binissalem. Encara no existia un problema de noms; tot passa en una parròquia de nom Robines.

DR. JUAN BAUTISTA DAMETO escriu la seva *Historia general del Reino de Mallorca* al segle XVII, publicada l'any 1631. Reproduïa el *Llibre del Repartiment* des de la còpia original feta per l'infant Jaume, més tard el rei Jaume II, el 1269, però mesclava la relació amb altres històries, principalment de les parròquies de Ciutat. Potser pensava que era més interessant així, però no dóna gens de claredat.

Les seves preocupacions foren la família reial i l'Església catòlica. No esmenta el repartiment a la porció de Canarossa, però anota a Montuiri: "*Alqueria Benicalem 5 jovades, Bg. March de Tarragona*" i "*Rubinitx, 15 jovades, és de P. Ortel*" (ambdós a p.376 de la segona edició de la *Historia General del Reino de Mallorca*, de Moragues y Bover, l'any 1841).

A la pàgina 980, tom II, de la mateixa segona edició de Bover i Moragues (1841), en una nota de la relació de les propietats del "*Sr. Infant*", Pere de Portugal, trobam "*Alqueria Binicalem, 5 jov.*", "*En lo térme de Montuèri*".

Facilem aquestes dades perquè havien estat repetides i sovint tergiversades en les històries d'altres cronistes sobre Binissalem.

“Desmembracions”

Tant JERONIMO BERARD, *Viaje a las villas de Mallorca* (1789), com JOSEP BARBERI, *Vida de la Venerable Madre Sor Clara Andreu* (1807), fan observacions sobre la desmembració de 1300.

Berard diu de 'Binisalem', "el rey habia dado al Infante Pedro de Portugal [...] y don Jaime secundo [...] desmembró y separa esta iglesia y población de la de Inca y les dio el título de villa" (Jeronimo Berard, edició de 1983, p. 267).

La menció de Barberi, mentre descriu Lloseta, és: "[...] hoy del distrito de Binisalem desde la desmembración del año 1300" (Josep Barberi, 1807, p. 4).

Tan sols hem trobat aquesta acta de 'desmembració' abans, a Dameto (a la pàgina 527/8, "Nueva fundacion de algunas Villas [...]"), de la versió de seu llibre publicat per Bover al 1841).

Dameto explica: "Viendo el Rey lo mucho que habian crecido los moradores y vecinos de Mallorca, determinó fundar algunas villas", i ell continua, parlant de Felanitx, Santanyi, Lucmajor i Montuiri, "que entonces era muy grande [...]". Montuiri sofria no tan sols unes desmembracions, també subseqüentment remembracions, durant el procés d'ordinació. Dameto continua, dient: "Selva tambien fué desmembrada de la parroquia de Inca, era antes alqueria de solas veinte jovades. Asimismo fué dividido de dicho término de Inca la alqueria llamada Rubinix, que después hecha villa, tomó el apellido de Binisalem" (p. 528, volum I).

Atès que la parròquia de Robines i la seva vila eren molts petites, i el fet que una part de la Binissalem actual formés part d'Inca en els anys del repartiment, suggereix que algunes alqueries i rafals foren donats a la nova vila per fer-la més gran. Potser que la manca de claredat en les fites entre Inca i Binissalem fos resolta d'aquesta manera i en el moment de la fundació de la vila. Té sentit pel fet que, amb la incorporació de Canarrossa a la porció reial, totes dues repartien el mateix domini.

Curiosament no trobam res de 'des' o 're' membraments a la *Relación de los Obispos de Mallorca* (1775-85) del paborde Terrassa, diligentíssim cronista de l'església mallorquina, però hi ha unes pàgines ara il·legibles al seu manuscrit just on ell parla del final del segle XIII. Tampoc no és mencionat per Rosselló i Vaquer al seu llibre *Inca en la història 1229-1349* (1998); així tan sols podem suggerir què podia haver passat.

DR. MIGUEL TERRASSA PONS

Quasi dos-cents anys més tard que Binimelis, un altre eclesiàstic força estudiós, el paborde Dr. Miguel Terrassa Pons es dedica a la investigació de documents històrics, principalment de l'església mallorquina. Ell escriu unes històries que fins ara semblen haver escapat de la publicació impresa, excepte llargs segments dels seus *Anales de la Isla y Reino de Mallorca* [...], que estan inclosos en el *Cronicón Mayoricense* (reedició de 2007), d'Álvaro Campaner.

Amb poc estil i l'autoritat de copiosos detalls, Terrassa Pons no dubta a criticar els seus antecessors. Així escriu un *Apendice Que contiene la Emendacion de algunas equivocaciones que padecieron nuestros Coronistas, Binimelis, Dameto y Mut en sus respectivas Historias de este Reyno de Mallorca* [...]. Hecho en este año 1774. La seva intenció fou corregir, i així el manuscrit és un sèrie d'apunts, entre els quals trobem, "Equivocase nuestro Coronista, en que el Rey D. Jayme, le diese las Cavallerias antedichas [Aiamans i Lloseta] porque estas en el General repartimiento, no pertenecieron al Señor Rey, ni a su Real Porcion; pues pertenecieron a la de D. Gaston de

Beame, hijo i sucesor en los Bienes, que pertenecieron a D. Guillermo de Moncata, Visconte de Beame su Padre (quien murió en la primera Batalla de Sta Ponsa) y dicho D. Gaston las dio a dicho Togores, puede ser que el Sr. Rey confirmase la Donacion, por rason de Feudo, però no las dió; pues no pudo dar lo que no era suyo" (p. 45 del manuscrit, tingut a la Biblioteca Lluís Alemany).

A la pàgina 57, Terrassa feia l'observació, "Es cierto que todos los 3 Historiadores de Mallorca antedichos olvidaron mirar el libro de General repartimiento ya citado, que se hizo por Octubre 1230."

Responsabilitat dels historiadors

Per desgràcia una sèrie d'historiadors posteriors oblidaren consultar el *Llibre del Repartiment* o cercar fonts documentals adients. Fins avui dia, podem llegir de Pere Ortiz o P. Ortella com a primer porcioner de Robines. Alguns escriptors havien confós P. Ortella amb Pere de Centelles, però el primer fou en veritat un escuder del Comte Nunyó Sanç de Rosselló i no depenia del vescomte de Bearn. Per Soto al *Còdex Català*, "Alqueria Rubinitx xv jo [vades]" està fermament atribuïda a Montuiri (p 170), i a la p.82, diu, "Alqueria Rubinitx, xv jo. es den P. Ortel". A "El Còdice Latinoaràbig del Repartiment de Mallorca" de Jaime Busquets, el seu nom és "P. Urtella" (*BSAL* 30, 1947-52, p. 717).

Hem parlat del fragment de *Memoriàl ò càpbréu* [...] de la porció del vescomte de Bearn. És copiat d'una còpia (feta per Bover, mateix?; ell no diu res al respecte) a les pàgines 1000 - 1009 del llibre de J. M. Bover, *Historia General del Reino de Mallorca*, 1841. J. M. Quadrado, potser el més fiable dels historiadors dels segles passats, emprà aquest document copiat per confeccionar el seu "catálogo", "de las alquerias que a Gastón cupieron en Canarosa" (1850, p. 529), al seu llibre *Historia de la Conquista de Mallorca*, encara que és probable que s'equivoqués en posar-hi una data, i així no és consient de la seva importància. (Ell pensava que data del final del segle XIV en lloc de l'any 1235-6).

El *Memoriàl ò càpbréu* no esmentava Binissalem, que era, en part o totalment, del domini de 'les cavalleries dels Homes de Vic', que dotaren la seva part a l'església de Mallorca abans de 1240, però possiblement després de la redacció del *Memoriàl ò càpbréu*. Aquest tracta exclusivament de la porció on imposa taxes i imposicions el vescomte de Bearn i especifica, a més, "exceptis illis quae sunt monasteriorum et militum" ('Excepte aquelles [alqueries i rafals] que són de fundacions eclesiàstiques o de militars'). Militars i religiosos foren privilegiats i seguiren un règim diferent d'imposicions. El propòsit del càpbréu de la porció de Bearn*, que es complementa amb el càpbréu de la porció del sagristà de Barcelona, Pere de Centelles, fou purament fiscal.

Els cronistes que l'havien llegit podien haver notat que el *Memoriàl ò càpbréu* tampoc no menciona Aiamans i Lloseta, de domini cavalleresc. Per altra banda, existien nombroses referències a l'alqueria de Benisalem a documents de l'arxiu del Regne de Mallorca i l'arxiu Capítular de Mallorca. De fet, abans del reconeixement de la parròquia de Robines el 1248, predominaven les referències a Benisalem. En resum, no era necessari inventar la història de l'alqueria de Benisalem, estava ja escrita.

(*)

La relació del *Memoriàl ò càpbréu* plasma les propietats de ple domini del vescomte del Bearn i del sagristà de Barcelona, per demostrar que les propietats que ambdues donaven a l'església de Mallorca sumen el 10% exigit de totes les porcions. Al pròleg del llibre sobre el primer bisbe, Ramon de Torrelles, hi ha una descripció del procés de "les donacions de la dècima part dels béns dels magnats que prengueren part en la conquesta" (Llorenç Pérez i Martínez, 1988, p. 8). Pérez dona la data, "El 9 nov, 1235 fa la donació el sacristà de Barcelona en nom propi i de la comtessa de Bearn [...]" (p.9). Si no fou la primera donació dels magnats, fou una de les primeres. Succeïa abans del nomenament del primer bisbe.

FONTS CITADES

- _ Álvaro Campaner y Fuertes, *Cronicón Mayoricense* (siglos XIII i XIV), edició facsímil, 2007, Sa Nostra
- _ *Memoriàl ò càpbréu de çò que fou del nòbble Gastó de Beàrn, é es à Sóller, Cànarossa, é el térme de la ciutàd y illa de Mallòrcha*. (Copiat a la *Historia General del Reino de Mallorca*, com a nota al tom II, de Miguel Moragues i Joaquin M. Bover, 2na edició, 1841)
- _ Juan Baptista Binimelis, *Nueva Historia de la Isla de Mallorca*, volum 2, 1594. (reimpres de 1927)
- _ Joan José Amengual. *Nuevo Diccionario mallorquin-castellano-latin*, 1858
- _ Juan Bautista Dameto, *Historia General del Reino de Mallorca*, 1631. (Copiat a la *Historia general del Reino de Mallorca*, de Miguel Moragues i Joaquin M. Bover, 2na edició, 1841)
- _ Jeronimo Berard, *Viaje a las villas de Mallorca*, 1789. (Reedició de 1983, Ajuntament de Palma)
- _ Josep Barberi, "Apendice historico de la villa de Inca". *Vida de la Venerable Madre Sor Clara Andreu*, 1807
- _ Guillermo Terrassa Pons, *Relación de los Obispos de Mallorca*, manuscrit-73.1 tingut a Son Bordils, Ajuntament de Palma, 1775-1795
- _ Guillermo Terrassa Pons, *Apendice que contiene la Emendación de algunas equivocaciones que padecieron nuestros Coronistes, Binimelis, Dameto y Mut en sus respectivas Historias de este Reyno de Mallorca [...] Hecho en este año 1774*. Manuscrit a la Biblioteca Luis Alemany
- _ Ricard Soto i Company: *Còdex Català del llibre del Repartiment de Mallorca*, 1984
- _ Jaime Busquets, "El Códice Latinoaràbigó del Repartiment de Mallorca" *BSAL* 30, 1947-52
- _ José M. Quadrado, *Historia de La Conquista de Mallorca*, 1850
- _ Llorenç Pérez i Martínez, Baltasar Coll i Tomàs, *Ramon de Torrelles, primer bisbe de Mallorca*, 1988
- _ Lorenzo Pérez Martínez, "Corpus Documental Balear", *Fontes Rerum Balearium*, (I), 1977
- _ Pere Joan Llabrés i Martorell i Ramon Rosselló i Vaquer: *Inca en la història (1229-1349)*, 1998

Pagesos, detall d'una pàgina, *Horae*, 1506, Paris
<http://www.godecookery.com/clipart/people/clpeop52.htm>

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.